

**Південноукраїнський державний педагогічний університет
(м. Одеса) імені К.Д.Ушинського**

Гапійчук Інна Миколаївна

УДК378.14 : 371.21 (043.3)

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕМОЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ „ВИКЛАДАЧ-
СТУДЕНТ” У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У КЛАСИЧНОМУ
УНІВЕРСИТЕТІ**

13.00.04 - теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса - 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському національному університеті імені І.І.Мечникова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент

Якубовська Олександра Миколаївна,

Одеський національний університет імені І.І.Мечникова,
завідувач кафедри педагогіки

Офіційні опоненти - доктор психологічних наук, професор,

дійсний член АПН України **Бех Іван Дмитрович,**

Інститут проблем виховання АПН України (м. Київ), директор

- кандидат педагогічних наук, доцент **Балан Олена
Леонідівна,**

Одеська державна музична академія
імені А.В.Нежданової,

доцент кафедри спеціального фортепіано

Провідна установа -Вінницький державний педагогічний університет

імені М. Коцюбинського, кафедра педагогіки, Міністерство
освіти і науки України, м. Вінниця

Захист дисертації відбудеться “ ____ ” липня 2003 року о ____ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.01 при Південноукраїнському державному педагогічному університеті (м. Одеса) імені К. Д.Ушинського за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету (м. Одеса) імені К.Д.Ушинського за адресою: 65091, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

Автореферат розісланий “ ____ ” травня 2003 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Трифорова О.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Однією з актуальних проблем сучасної педагогічної теорії і практики вищої школи є організація дидактичної емоційної взаємодії "викладач-студент". Позитивна взаємодія, що спирається на емоційний потенціал суб'єктів процесу навчання, дозволяє акумулювати пізнавальну активність студентів, суттєво підвищити рівень мотивації навчання і ефективність процесу навчання в цілому.

Проблема дидактичної емоційної взаємодії не достатньо висвітлена у психолого-педагогічній літературі. У науковому обігу здебільшого застосовується термін "педагогічна взаємодія". Водночас у працях Я.А.Коменського, Ж.-Ж.Руссо, К.Д.Ушинського, М.І.Пирогова, Т.Г.Лубенця, Ж.Піаже, Е.Стоунса, В.О.Сухомлинського, А.С.Макаренка йдеться про необхідність взаємної активності педагога і вихованця в педагогічному процесі, а також про роль почуттів сторін, що взаємодіють. Учені відзначали також і важливість підготовки до такої взаємодії майбутніх викладачів. Проблема педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі досліджувалася науковцями в різних аспектах. Зокрема, взаємодія викладача і студента (Абдулліна О.О., Бондаревська Є.В., Вербицький А.О., Гончаренко С.У., Кузьміна П.В., Касьяненко М.Д., Козаков В.А., Ляудіс В.Я., Нікандров М.Д.); характер дидактичної емоційної взаємодії між викладачем і студентом під час організації самостійної роботи студентів (Алексюк А.М, Аюрзанайн А.А., Підкасистий П.І.); організація навчальної діяльності студентів (Ільясов І., Ляудіс В.); педагогічна взаємодія і педагогічне спілкування як взаємодія викладача і учня (Бодальов О.О., Зимня І.О., Кан-Калик В.А., Кондратьєва С.В., Леонтьєв О.О.); "виховна взаємодія", спрямована на формування особистості учня (Кондрашова Л.В., Підласий І.П., Радіонова Н.Ф.); дидактичне спілкування викладача і учня (Коломинський Я.Л., Реан А.О.); гуманізація педагогічного спілкування в умовах модульного навчання студентів університету (Зінкевічус В.О., Якубовська О.М.); дидактична взаємодія суб'єктів навчання - викладача і студента (Зимня І. О.); емоційна взаємодія як компонент педагогічної системи (Свирський В.Я.); місце і роль емоційного фактора в системі гуманізації педагогічної взаємодії (Бучек Л.І.); дидактична взаємодія викладача і студента як фактор оптимізації процесу навчання (Балан О.Л.).

Актуальність означеної проблеми останніми роками значно посилюється взаємозв'язком інтелектуального і емоційного у процесі навчання і виховання (Бех І.Д., Васильєв І.А., Поплужний В.Л., Путляєва Л.В., Тихомиров О.К., Чебикін О.Я. та ін.). Учені визнають вагому роль емоцій у процесі навчання людей різних вікових категорій і вказують на необхідність урахування цього під час взаємодії. Проте недостатня визначеність щодо специфіки такої взаємодії спонукала до необхідності розкриття особливостей феномена емоційної дидактичної взаємодії „викладач-студент”. Незважаючи на певні досягнення у вирішенні означеного питання, низка важливих для теорії і практики гуманістичної освіти проблем залишається ще й досі не розв'язаними: не порушувалось питання щодо сутності дидактичної емоційної взаємодії "викладач-студент", "учитель-учень", її місця та ролі » у процесі навчання, впливу форм і методів навчання на організацію дидактичної емоційної

взаємодії "викладач-студент", учитель-учень, процесу формування в майбутніх педагогів умінь організації емоційної взаємодії "учитель-учень". Означене й зумовило вибір теми дослідження „Педагогічні умови емоційної взаємодії "викладач-студент" у процесі навчання у класичному університеті”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження входить до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Одеського національного університету імені І.І.Мечникова (№ 266) „Концептуальні засади та психолого-педагогічні підходи до визначення методологічної сутності і дидактичного структурування інноваційних технологій навчання у вищій школі” (010Ш008291). Автором досліджувались педагогічні умови Організації дидактичної емоційної взаємодії "викладач-студент" в одному із аспектів становлення та розвитку національної педагогічної освіти.

Тема дисертації була затверджена Вченою радою факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І.І.Мечникова (протокол № 4 від 16.02.1998 р.) та закординована в координаційній раді при АПН України (протокол № 7 від 26.11.1998 р.).

Об'єкт дослідження — емоційна взаємодія "викладач-студент" у навчальному процесі класичного університету.

Предмет дослідження - педагогічні умови реалізації дидактичної емоційної взаємодії "викладач-студент".

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та експериментальній апробації педагогічних умов організації ефективної дидактичної емоційної взаємодії "викладач-студент".

Гіпотеза дослідження - емоційна взаємодія викладач-студент навчальному процесі класичного університету буде ефективною, якщо забезпечити такі педагогічні умови:

- поповнення змісту підготовки майбутніх викладачів теоретичними і практичними питаннями щодо організації дидактичної емоційної взаємодії між викладачем і тими, хто навчається;
- використання особистісно орієнтованих технологій, методів і прийомів навчання, що забезпечують пізнавальну активність і позитивні емоційні стани студентів на заняттях;
- створення “ситуацій успіху” в навчанні студентів.

Мета, предмет, гіпотеза дослідження визначили його **завдання**:

1. Науково обґрунтувати і уточнити сутність дидактичної емоційної взаємодії "викладач-студент", визначити структуру та змістову характеристику її компонентів.
2. Визначити критерії, показники та охарактеризувати рівні дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент”.
3. Виокремити та експериментально перевірити педагогічні умови організації дидактичної емоційної взаємодії "викладач-студент”.

4. Визначити особистісно орієнтовані технології навчання, що сприяють результативності емоційної взаємодії „викладач-студент”.

5. Розробити й експериментально апробувати модель дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент”.

Методологічними засадами дослідження виступили: теорія пізнання щодо взаємозв'язку і взаємообумовленості навчання та розвитку особистості, а також єдність інтелектуального й емоційного; філософські ідеї гуманізації навчання; концепції особистісно орієнтованої освіти та інноваційного підходу до змісту і форм організації процесу навчання у вищих навчальних закладах.

Теоретичними засадами дослідження стали положення про психологію взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку особистості (Бех І.Д., Запорожець О.В., Костюк Г.С., Неверович Я.З.); психологію емоцій (Вілюнас В.К., Носенко С.Л., Ольшаннікова О.Є., Симонов П.В., Тихомиров О.К., Чебикін О.Я., Якобсон С.М.); взаємозв'язок емоцій і особистості (Ізард К., Рейковський Я.); єдність інтелектуального та емоційного (Божович Л.І., Васильєв І.А., Виготський Л.С., М'ясищев В.М., Погитужний В.Л., Путляєва Л.В., Рубінштейн С.Л., Тихомиров О.К., Чебикін О.Я. та ін.); організацію та вдосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі (Алексюк А.М., Бабанський Ю.К., Дяченко В.К., Кобиляцький І.І., Нікандров М.Д., Ляудіс В.Я., Беспалько В.П., Вербицький А.О., Кузьміна Н.В.); активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів (Вергасов В.М., Лозова В.І., Підкасистий П.І.); підготовку педагогів (Абдулліна О.О., Вербицький А.О., Зязюн І.А., Євтух М.Б., Киричук О.В., Кузьміна Н.В., Маркова А.К., Кондрашова Л.В., Канкалик В.А., Сластьонін В.О., Хмелюк Р.І. та ін.).

Методи дослідження: для здійснення теоретичного аналізу проблеми емоційної взаємодії „викладач-студент” у процесі навчання, визначення сутності, структури і змісту поняття „дидактична емоційна взаємодія”, її функціональних можливостей, обґрунтування умов її забезпечення у системі „викладач-студент”, було використано методи: теоретичний аналіз філософської, психологічної і педагогічної літератури; порівняння і узагальнення фактичного матеріалу, досвіду роботи викладачів в умовах університетської системи освіти. Для розробки експериментальної моделі дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент” використовувався метод моделювання. Вивчення стану досліджуваної проблеми у практиці вищої школи, перевірка ефективності педагогічних умов здійснювалися за допомогою педагогічного спостереження, бесіди, анкетування, тестування, вивчення продуктів студентської діяльності, методів експертної оцінки та узагальнення незалежних характеристик, монографічного опису студентів, педагогічного експерименту. За допомогою методів первинної і вторинної статистичної обробки аналізувалися одержані результати.

Дослідження проводилось у **три етапи:**

Перший етап (1994-1997 рр.) передбачав вивчення стану досліджуваної проблеми в науці і практиці, проведення досліджень діагностуючого та констатуючого характеру. Конкретизувалася проблема дослідження, визначалися тема, об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, розроблялася гіпотеза та вихідні

теоретичні положення.

Другий етап (1998-2000 рр.) був спрямований на розробку методики проведення дослідно-експериментальної роботи з перевірки ефективності педагогічних умов емоційної взаємодії “викладач-студент у процесі навчання в класичному університеті, конкретизацію окремих умов дидактичної емоційної взаємодії “викладач-студент”, уточнення показників ефективності педагогічних умов дидактичної емоційної взаємодії “викладач-студент .

Третій етап (2001-2002 рр.) -передбачав якісний і кількісний аналіз результатів дослідження, систематизацію та узагальнення одержаного матеріалу, розробку і впровадження у практику науково-практичних рекомендацій для викладачів і студентів з досліджуваної проблеми.

Базою дослідження виступили Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Одеський педагогічний коледж Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського, ПТУ-2 м. Вінниці, школи №10, №90 м. Одеси, гімназії №2, №4, №5 м. Одеси. Експериментом було охоплено 1350 студентів, 35 аспірантів, 230 викладачів ОНУ, 52 викладача інших ВЗО м. Одеси, 140 студентів педагогічного коледжу, 29 вчителів, 16 школярів, 45 учнів ПТУ.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження: у науковий обіг введено поняття „дидактична емоційна взаємодія”; вперше визначено і науково обґрунтовано педагогічні умови організації емоційної взаємодії "викладач-студент" у процесі навчання; уточнено педагогічну сутність поняття “дидактична емоційна взаємодія” у системі "викладач-студент", виокремлено її етапи, розкрито функції, охарактеризовано стилі; розроблено й апробовано методику реалізації педагогічних умов у процесі навчання у класичному університеті; визначено критерії, показники й охарактеризовано рівні дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент ; подальший розвиток дістала технологія особистісно орієнтованого навчання у вищій школі, побудована на принципах гуманізації взаємовідносин у системах „викладач-

студент”, „студент-студент”, „учитель-учень” і особистісно-діяльнісного підходу в навчанні студентів.

Практична значущість дослідження: розроблено систему вправ, методику проведення рольових, ділових ігор, дискусій, професійно-педагогічного тренінгу, що забезпечують вироблення необхідних способів взаємодії; методичне забезпечення процесу організації дидактичної емоційної взаємодії у межах спецкурсу "Основи дидактичної емоційної взаємодії", курсів „Педагогіка”, „Педагогіка вищої школи”, „Методика виховної роботи”, „Основи педагогічної майстерності”.

Особистий внесок автора в роботі у співавторстві полягає в розробці модульної програми спецкурсу „Основи дидактичної емоційної взаємодії” та його методичного забезпечення.

Результати дослідження впроваджувались у навчально-виховний процес Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету (довідка про впровадження № 836/41 від 5.12.2002 р), Ізмаїльського державного гуманітарного університету (довідка про впровадження № 94 від 30.10.2002 р.), підвищення кваліфікації кадрів Одеського регіонального інституту державного управління при Президентові України (довідка про впровадження № 454 від 26.09.2002р.), Одеського міського притулку для неповнолітніх № 1 (Довідка № 156 від 29.10.2002 р).

Достовірність результатів дослідження забезпечувалася методологічним обґрунтуванням теоретичних позицій, використанням системи взаємодоповнюючих методів, адекватних предмету, меті і завданням дослідження, поєднанням кількісного і якісного аналізу теоретичного та емпіричного матеріалів, репрезентативністю вибірки опитуваних.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки, результати дослідження доповідалися на Міжнародних (Одеса, 1997; Дніпропетровськ, 1998; Київ, 1999; Чернівці 1999), Всеукраїнських (Одеса, 1997; Вінниця, 1999; Луганськ, 1999; Київ-Вінниця, 2000; Київ, 2000; Кам'янець- Подільський, 2000; Полтава, 2001) науково-методичних і практичних конференціях; на звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені

І.І.Мечникова (Одеса, 2000, 2001). З теми дослідження опубліковано 21 роботу, з них 5-у фахових наукових виданнях України і 1 навчально-методичний посібник (у співавторстві).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загального висновку, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації - 231 сторінка, з них 182 сторінки основного тексту. У роботі вміщено 24 таблиці, 5 рисунків, що обіймають 3 самостійних сторінки основного тексту. У списку використаних джерел 262 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми; визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження; висвітлено наукову новизну, теоретичну і практичну значущість

дослідження; подано дані щодо апробації і впровадження одержаних результатів та структуру роботи.

У першому розділі **“Теоретичні засади дидактичної емоційної взаємодії “викладач-студент””** проаналізовано стан досліджуваної проблеми у вітчизняній і зарубіжній літературі, розкрито основні характеристики, функції, стилі, уточнено сутність дидактичної емоційної взаємодії у системі викладач-студент, обґрунтовано структуру і висвітлено зміст її етапів; розроблено модель дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент”; виокремлено комплекс педагогічних умов, що сприяють підвищенню ефективності емоційної дидактичної взаємодії „викладач-студент”.

Вихідним положенням у дослідженні стала теза про єдність і взаємообумовленість інтелектуального та емоційного в розвитку особистості.

Для розкриття ролі емоційного фактору у процесі навчання ми дослідили цю проблему в історичному аспекті, посилаючись на праці видатних педагогів та психологів Я.А.Коменського, А.Дистервега, Й.Гербарта, К.Д.Ушинського, Ж.Піаже, Л.С.Виготського, Ч.Паттерсона, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського, С.Л.Рубінштейна та ін. У контексті нашого дослідження особлива увага приділялась роботам, де розкривається вплив емоцій на навчання студентів (Поплужний В.П., Тихомиров О.К., Чебикін О.Я. та ін.). Проведений аналіз дозволив дійти висновків, що емоції подвійно впливають на навчання: з одного боку, вони регулюють поведінку та психіку, посилюють мотив, оцінюють, мобілізують, стабілізують, регулюють групову диференціацію тощо; з іншого боку, вони дезактивують, послаблюють мотив, дезорганізують поведінку, є причинами депресії, конфліктів і тривожності. Отже, викладач повинен враховувати у процесі навчання чинник тонізуючого впливу позитивних емоцій на подальше досягнення нової мети. Використання потенціалу емоційного фактору можливе шляхом оптимальної дидактичної взаємодії.

Поняття “взаємодія” в наукових джерелах ототожнюється з такими термінами, як педагогічне спілкування, спільна діяльність, педагогічні стосунки, педагогічний вплив. Їх взаємозалежність неоднозначна, що, відповідно, створило труднощі для визначення емоційної дидактичної взаємодії. Педагогічну взаємодію трактують як: педагогічне спілкування (Бодальов О.О., Кан-Калик В.А., Леонтьєв О.О., Зимняя І.О., Кондратьєва С.В. та ін.); спосіб організації навчально-виховного процесу (Бабанський Ю.К., Киричук О.В., Кіліченко О.І. та ін.); особливий вид педагогічної діяльності (Берне Р., Роджерс К., Джойс Б., Тайлер Л. та ін.), істотну характеристику педагогічного процесу (Сластьонін В.О.), сукупність педагогічних

ситуацій (Зязюн І.А., Крамущенко Л.В., Кривонос І.Ф., Тарасевич Семиченко В.А. та ін); взаємну активність вихователів і вихованців (Мойсеюк Н.Є.); процес виховання усучасному його розумінні (Бех І.Д., Підласий І.П.); стосунки „вчитель-учень” (Кондрашова Л.В.).

Ґрунтуючись на дослідженні емоційного аспекту процесу[^] навчання, аналізі понять педагогічна взаємодія”, „дидактична взаємодія”, „емоційна взаємодія”, ми визначаємо „дидактичну емоційну взаємодію” як цілеспрямований процес реалізації навчання що відображає взаємну емоційну активність та взаємозумовленість дій викладача і студентів у спільній навчальній діяльності з обов'язковим виникненням зворотного зв'язку і безпосередніх та опосередкованих емоційних взаємовпливів суб'єктів. Результатами такої взаємодії є не тільки засвоєння знань, формування вмінь і навичок, а й взаєморозуміння, тісний педагогічний контакт, високий рівень пізнавальної активності студентів, взаємне задоволення спільною працею.

У процесі дослідження нами було виділено основні характеристики дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент”: а) емоційна активність; б) усвідомленість; в) цілепокладання; г) суб'єкт-суб'єктні стосунки; д) керівна роль викладача. Проведений аналіз дозволив уточнити функціональні можливості дидактичної емоційної взаємодії. Ми виокремили афективно-комунікативну, перетворювальну, пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну, регуляційно-прогностичну, організаційну функції. Оскільки дидактична емоційна взаємодія виявляється у стосунках, спілкуванні, впливові, домінуючому стилі взаємовідносин, то на основі аналізу стилів поведінки, діяльності, керівництва, спілкування нами визначено чотири основні стилі дидактичної емоційної взаємодії та подано їх детальну характеристику. Емоційно-особистісний стиль - викладач займає позицію співробітництва, яка характеризується активно-позитивним стилем стосунків, інтересом до студентів, оптимізмом і взаємною довірою у спілкуванні, яке будується на основі захоплення спільною творчою діяльністю. В основі такої взаємодії лежить добре знання особистості кожного студента. Викладачу властиве рівне, душевне ставлення до студентів, емпатія, спокійна, впевнена манера поведінки, твердий, рівний тон звертання, терпіння. При такому стилі взаємодії студент вірить, що викладач готовий допомогти йому, його вимоги справедливі. Емоційно-вибірковий стиль - викладачу властива стриманість і терпіння, він «відкритий» для студентів, пропонує їм своє співробітництво через інтерес до знань. Встановлення контакту з групою для нього нетривале, але характеризується стійкістю та результативністю, виникає задоволення від взаємодії обох сторін. Емоційно-ситуативний стиль - викладача часто дратують усмішки, поведінка студентів; він постійно втомлений, незадоволений студентами, інтерес до студентів ситуативний. Зауваження робить в різкому роздратованому або іронічному тоні. Не завжди виникає взаєморозуміння і використовується спільна діяльність. Емоційно-негативний стиль - жорстка дисципліна і вимогливість до знань, можна сказати - прискіпливість; викладач легко «спалахує», його не цікавлять психічні особливості та емоційні стани студентів. Відсутній інтерес до студентів, часто виникає непорозуміння, спостерігається негативна установка на студентів. Особистісне спілкування під час такого стилю виключається.

Проведений теоретичний аналіз дозволив нам розробити експериментальну модель емоційної дидактичної взаємодії „викладач-студент”. Застосовуючи системний підхід, ми виділяємо і описуємо такі структурні компоненти моделі, мета, суб'єкти, зміст, етапи, технології, результат взаємодії (див. Рис.).

Рис. 1. Модель дидактичної емоційної взаємодії "викладач-студент". Процес дидактичної емоційної взаємодії складався з чотирьох етапів: підготовка викладача до емоційної взаємодії у процесі навчання, початковий етап емоційної взаємодії - встановлення емоційного контакту; організація і управління емоційною взаємодією під час проведення занять; аналіз і корекція емоційної взаємодії та прогнозування наступної з урахуванням аналізу попередньої. На першому етапі з урахуванням специфіки різноманітних видів занять плануються способи взаємодії та прогнозується сприймання студентами змісту взаємодії.

Наступний етап дидактичної емоційної взаємодії характеризується встановленням між викладачем і студентами емоційного контакту, який разом із інтелектуальним сприяє педагогічному контакту. Викладачу необхідно створити на заняттях оптимальні умови, що породжують потребу в спілкуванні, у спільних діях. Цей етап характеризується тим, що викладач переконується у можливостях реалізації задуманого плану взаємодії. На третьому етапі використовується комплекс технологій, що забезпечують дидактичну емоційну взаємодію, реалізується предметний зміст взаємодії. Викладач впливає на емоційну сферу студентів, викликаючи емоційну активність останніх, здійснює управління та корекцію діяльності студентів, створює умови, що забезпечують студентів статус суб'єкта взаємодії. Наступний етап дидактичної емоційної взаємодії передбачає співвіднесення мети і засобів емоційної взаємодії з її результатами, виявлення недоліків у побудові дидактичної емоційної взаємодії та прогнозування наступної взаємодії з урахуванням аналізу попередньої.

Ми припустили, що створена експериментальна модель дидактичної емоційної взаємодії “викладач-студент” буде ефективною, якщо забезпечити педагогічні умови, визначені в гіпотезі. Під педагогічними умовами організації дидактичної емоційної взаємодії ми розуміємо сукупність педагогічних явищ (стосунків, засобів і т.ін.), що ймовірно впливають та обумовлюють протікання дидактичної емоційної взаємодії і забезпечують викладачеві можливість організації активної навчальної діяльності студентів.

Теоретичний аналіз поняття „дидактична емоційна взаємодія”, розкриття змісту і етапів, теоретичне обґрунтування педагогічних умов означеного феномена дозволило розробити експериментальну методику реалізації педагогічних умов емоційної взаємодії „викладач-студент” у процесі навчання у класичному університеті при вивченні дисциплін педагогічного циклу.

У другому розділі **“Реалізація педагогічних умов, що забезпечують емоційну дидактичну взаємодію “викладач-студент”**” проаналізовано практичний досвід вищої школи з досліджуваної проблеми, визначено критерії, показники і рівні емоційної взаємодії; апробовано експериментальну модель дидактичної емоційної взаємодії “викладач-студент”; описано методику реалізації запропонованих педагогічних умов; проаналізовано результати дослідження.

З метою аналізу стану педагогічної практики вищої школи з досліджуваної проблеми було проведено пошуковий і констатуючий етапи експерименту, що передбачали такі завдання: вивчення особистісних характеристик суб’єктів взаємодії, а саме: особистісних якостей, емоційної стабільності, емпатійності, професійно-педагогічних умінь; визначення “перешкод” у встановленні емоційних контактів; виявлення та аналіз труднощів, що виникають у викладачів та студентів під час взаємодії; окреслення характеру уявлень студентів про сутність дидактичної

емоційної взаємодії, взаємин між викладачами і студентами; визначення критеріїв, показників і рівнів дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент”.

Для визначення особливостей взаємодії „викладач-студент” у процесі навчання у класичному університеті використовувались „Методика діагностики рівня емпатичних здібностей”, „Методика діагностики „перешкод” при встановленні емоційних контактів” (В.В.Бойко), „Діагностика рівня емоційної стабільності (за Г.Айзенком), методики „Викладач-студент”, „Оцінка міри задоволеності заняттям” і т. ін. Результати пошукового етапу експерименту засвідчили наявність проблем у взаємодії, пов'язаних з емоційною сферою: 39% викладачів і 50% студентів неадекватно проявляють свої емоції; занижений рівень розвитку емпатичних здібностей у викладачів склав 78% і 59,5% у студентів; низька емоційна стабільність була зафіксована у 53% викладачів і 68,7% студентів. Оцінка студентами викладачів (за методикою “Викладач-студент”) показала, що 33,3% викладачів одержали низьку оцінку /найнижчою була оцінка за емоційним компонентом —3,7 балів/. Наші спостереження засвідчили, що існує зв'язок між оцінкою викладача і ставленням до нього. Викладачі не прагнуть організувати дидактичну емоційну взаємодію, студенти пасивні на заняттях, не мають бажання взаємодіяти з викладачем.

Діагностика ефективності дидактичної емоційної взаємодії “викладач- студент” здійснювалася методом експертної оцінки компетентними суддями за шестибальною шкалою. Експертна оцінка базувалася на результатах, одержаних шляхом цілеспрямованого педагогічного спостереження, анкетування, тестування, бесіди та інших методів дослідження. Кожен студент при обстеженні одержував по 5 оцінок, що виставляв кожний із трьох експертів на окремому бланку, середнє арифметичне яких обчислювалося за формулою:

$$K = \frac{(z_1 + z_2 + \dots + z_n)}{25 \cdot y}$$

де K - коефіцієнт взаємодії; Z_x - сума балів за всіма показниками, виставлена одним експертом; $d = 1, 2, 3 \dots n$ - порядковий номер експерта; y - кількісний склад експертів, що брали участь в оцінюванні ознак прояву емоційної взаємодії; 25 — максимально можливий бал, одержаний при оцінюванні за сумою п'яти ознак прояву емоційної взаємодії. Максимально можлива величина — одиниця. З урахуванням цього розподіл рівнів емоційної взаємодії здійснювався в таких межах: 1-0,71 балів - високий; 0,7-0,31 - середній; 0,3 - і нижче - низький.

Оснoву розгорнутої характеристики відповідного рівня складає деталізація кожного із встановлених критеріїв: когнітивного, що включає знання, вміння, навички з оснoв організації дидактичної емоційної взаємодії “вчитель-учень”; емоційно-поведінкового, який віддзеркалює характер емоційної взаємодії між викладачем і студентами (емоційно-особистісний, емоційно-вибірковий, емоційно- ситуативний, емоційно-негативний стилі) крізь призму поведінкових установок; мотиваційного, тобто рівень мотивації навчання (негативне, байдуже, позитивне ставлення), рівень пізнавальної активності студентів (високий, показовий, інертний інтерес до

навчання). Відповідно до визначених критеріїв і їх показників було охарактеризовано рівні: високий, середній, низький.

Високий: характеризується позитивним ставленням студентів до навчання: поступове збільшення мотивації від нестійкої до глибоко усвідомленої. В навчальній діяльності спостерігається пошук нестандартних способів вирішення завдань, гнучкість і мобільність способів дій, перехід до творчої діяльності, самоосвіти. Студенти сприймають викладача як фахівця, особистість. Між викладачем і студентами є педагогічний контакт, бажання працювати разом. У студентів переважає висока пізнавальна активність. Спостерігається взаємна задоволеність студентами і викладачем результатами спільної праці. Індекс задоволення студентами спільною діяльністю вище середнього і високий. Під час навчання і проходження педагогічної практики студенти виявили відмінні знання і вміння з основ конструювання дидактичної емоційної взаємодії. У взаємодії з учнями обирали емоційно-особистісний стиль.

Середній: характеризується позитивним ставленням студентів до навчання, але ще не стійкою мотивацією. В навчальній діяльності іноді проявляється прагнення творчо вирішувати завдання. Між викладачем і студентами є емоційний і подекуди інтелектуальний контакт. Пізнавальна активність студентів показова. Спостерігається задоволення результатами спільної праці однієї з сторін. У студентів середній індекс задоволення від спільної праці. Під час навчання і проходження педагогічної практики студенти засвідчили добрі знання з основ організації дидактичної емоційної взаємодії, але у них спостерігалися труднощі щодо здійснення продуктивної емоційної взаємодії „учитель-учень” у процесі навчання. У взаємодії з учнями застосовували емоційно-вибірковий стиль.

Низький: характеризується байдужим ставленням студентів до навчання, негативним - до викладача, орієнтацією на оцінку викладача, слабкою зацікавленістю в успіхах, небажанням учитися. Між викладачем і студентами відсутній емоційний контакт і бажання працювати разом. Пізнавальна активність студентів інертна. У взаємодії характерне незадоволення обома сторонами спільною працею. Індекс задоволення студентами спільною діяльністю нижче середнього і низький. Під час навчання і проходження педагогічної практики студенти показали поверхові знання і вміння організації дидактичної емоційної взаємодії „учитель-учень”. Стиль емоційної взаємодії з учнями - емоційно-ситуативний чи емоційно-негативний.

Результати констатуючою етапу засвідчили, що високий рівень був характерний для 7% студентів експериментальних і 6% - контрольних груп, середній рівень засвідчили - 43,7% експериментальних і 45,5% - контрольних груп, з низьким рівнем дидактичної емоційної взаємодії було виявлено 49,3% студентів експериментальних і 48,5% - контрольних груп. Отже, більшість майбутніх учителів емоційно не взаємодіють з викладачем у процесі навчання і не готові до організації такої взаємодії у майбутній професійній діяльності.

Експериментальна модель дидактичної емоційної взаємодії слугувала підґрунтям розробки методики формуючого етапу експерименту. Складниками її виступили: організаційний компонент, зміст якого спрямовує цільові орієнтири експериментальної

методики; змістовий компонент, що визначає відбір педагогічних засобів з урахуванням особистісної зорієнтованості; процесуальний компонент, який репрезентує “змістову техніку” застосування відібраних педагогічних засобів — інтерактивних за суттю; результативний компонент, що вміщує параметри, за якими здійснюється оцінка ефективності методики на всіх етапах її впровадження.

У процесі формуючого експерименту було апробовано модель дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент”. Сутність формуючого експерименту полягала в тому, щоб реалізувати таку систему організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, яка б, враховуючи можливості емоційного фактору у навчанні, стимулювала розвиток пізнавального інтересу, мотивації навчання, створила оптимальні умови для самореалізації майбутнього фахівця. Це передбачалося досягти шляхом формування у студентів глибини і системності знань щодо сутності дидактичної емоційної взаємодії, дієвості практичних умінь її організації, стійкого інтересу до проблеми емоційної взаємодії „викладач-студент”, „учитель-учень” у процесі навчання.

Реалізація запропонованих умов вимагала створення спецкурсу “Основи дидактичної емоційної взаємодії”, що був спрямований на оволодіння, закріплення і поглиблення студентами системою знань щодо теоретичних засад дидактичної емоційної взаємодії, формування практичних умінь і навичок. Дослідно- експериментальна робота здійснювалася за такими напрямками: розширення і поглиблення знань студентів про сутність, основні характеристики, функції, стилі та етапи дидактичної емоційної взаємодії, методи і прийоми її реалізації за рахунок поповнення нового матеріалу в зміст спецкурсу та курсів “Педагогіка”, “Педагогіка вищої школи”, “Основи педагогічної майстерності”, „Методика виховної роботи”; формування вмінь і навичок організації дидактичної емоційної взаємодії; створення сприятливого емоційного клімату, довіри та відкритості у взаємодії; забезпечення особистісно-діяльнісного підходу в навчанні через створення ситуацій успіху; використання особистісно орієнтованих технологій, методів і прийомів навчання.

До особистісно орієнтованих технологій навчання належить система використання способів, прийомів, засобів взаємопов’язаної діяльності викладача та студента, що орієнтують навчання на самотність і самоцінність особистості, передбачають розкриття та узгодження зі змістом освіти суб’єктивного досвіду. Реалізація експериментальної моделі підтвердила, що використання таких особистісно орієнтованих технологій, як групові дискусії, мозковий штурм, професійно-педагогічні тренінги, дидактичні ігри, ситуаційні вправи, мікровикладання сприяє підвищенню ефективності дидактичної емоційної взаємодії. На заняттях, де використовувалися названі технології навчання, створювалася атмосфера доброзичливості, довіри, відкритості. Викладач демонстрував повагу до думок студентів, створював ситуації діалогу, під час яких студенти виступали рівноправними учасниками взаємодії, партнерами.

На лекціях і практичних заняттях ми використовували методи, що сприяли взаємодії, викликаючи емоційну активність студентів. Під методами дидактичної емоційної взаємодії ми розуміємо способи взаємопов’язаної діяльності викладача і студента, спрямовані на виникнення позитивних емоцій навчально-пізнавальної діяльності, що оптимізують процес

засвоєння знань, формування вмінь і навичок. У дослідженні використовувалися методи і прийоми: емоційно-морального стимулювання (прийоми - підбір змісту матеріалу, подача його, спираючись на засоби художності, яскравості, емоційності; приклади з життя, з художньої літератури); зацікавлення (цікаві приклади, парадоксальні факти, „еврика”, проведення аналогій, грандіозність цифр, оригінальність висновків, нові деталі, своєрідний підхід до розкриття теми, постановка проблемних запитань, співставлення наукових і життєвих ситуацій); створення ситуацій новизни (приклади, факти, що на даний момент викликають особливу зацікавленість, ситуації відкриття нового в уже відомому); пізнавальних ігор (ігрові ситуації, змагання, конкурси і ін.). Створення ситуацій успіху в навчанні - це створення студентам умов, що забезпечують упевненість у собі: диференційована допомога, заохочення проміжних дій, підбір подвійних завдань, підтримка добрим словом, схвалення рішення студента, виявлення і прилюдне схвалення здібностей та можливостей студента. Ці методи і прийоми доповнювали традиційні методи навчання, надавали їм стимулюючого, емоційного впливу.

В експериментальних групах студенти оволодівали теоретичними засадами дидактичної емоційної взаємодії, поняттями, методами і прийомами її організації, знайомилися з будовою та особливостями емоційної сфери, розвивали емоційну виразність, оволодівали елементами емоційної культури. На практичних заняттях відпрацьовували вміння побудови емоційної взаємодії у процесі навчання.

На наступному етапі дослідження ми вивчали, як студенти реалізують одержані знання, вміння та навички емоційної взаємодії на педагогічній практиці. Наші спостереження показали, що студенти реалізовували власну професійну модель організації дидактичної емоційної взаємодії, використовуючи відомі їм методи і прийоми.

У процесі експериментальної роботи було проведено три зрізи щодо визначення рівнів сформованості дидактичної емоційної взаємодії. Перший з них - констатуючий, другий - проміжний і третій — прикінцевий. Порівняльні результати рівнів сформованості дидактичної емоційної взаємодії подано в таблиці.

Таблиця

Порівняльний аналіз рівнів дидактичної емоційної взаємодії “викладач- студент” в експериментальних і контрольних групах (%)

Рівні	Констатуючий зріз		Проміжний зріз		Прикінцевий зріз	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	7	6	16,9	9,1	26,8	10,6
Середній	43,7	45,5	59,2	48,5	53,5	51,5
Низький	49,3	48,5	23,9	42,4	19,7	37,9

Як видно з таблиці, в експериментальній групі відбулися значні позитивні зрушення щодо рівневої характеристики дидактичної емоційної взаємодії. Так, на констатуючому етапі високий рівень був характерний для 7% студентів, на проміжному -

16,9%, на прикінцевому етапі цей показник зріс уже до 26,8% (у контрольній групі, відповідно 6%, 9,1%, 10,6%). Середній рівень було виявлено на констатуючому етапі у 43,7% майбутніх учителів, на проміжному етапі — 59,2% і на прикінцевому етапі - 53,5% (у контрольній групі відповідно 45,5%, 48,5% і 51,5%). В експериментальній групі значно зменшилися показники низького рівня (49,3%, 23,9%, 19,7%), тоді як у контрольній групі зміни відбулися незначні (відповідно 48,5%, 42,4%, 37,9%).

Отже, дані прикінцевого етапу підтвердили правомірність висунутої гіпотези дослідження.

У **висновках** подано результати дослідження, основні з них такі.

У дисертації було визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечили ефективність емоційної взаємодії "викладач-студент" у процесі навчання у класичному університеті; розроблено й апробовано експериментальну модель дидактичної емоційної взаємодії "викладач-студент".

1. Дидактична емоційна взаємодія визначається нами як цілеспрямований процес, що відображає взаємну емоційну активність та взаємообумовленість дій викладача і студентів у спільній навчальній діяльності з обов'язковим виникненням зворотного зв'язку і безпосередніх і опосередкованих емоційних взаємовпливів суб'єктів. Було визначено основні характеристики дидактичної емоційної взаємодії: а) емоційна активність; б) усвідомленість; в) цілепокладання; г) суб'єкт-суб'єктні стосунки; д) керівна роль викладача і функціональні можливості (афективно- комунікативна, перетворювальна, пізнавальна, ціннісно-орієнтаційна, регуляційно- прогностична, організаційна).

2. На основі аналізу стилів поведінки, діяльності, керівництва, спілкування нами визначено стилі дидактичної емоційної взаємодії: емоційно-особистісний, емоційно-вибірковий, емоційно-ситуативний і емоційно-негативний. Компонентний аналіз дозволив виділити і розглянути чотири етапи дидактичної емоційної взаємодії: підготовку викладача до емоційної взаємодії у процесі навчання; початковий етап емоційної взаємодії - встановлення емоційного контакту; організація і управління емоційною взаємодією під час проведення занять; аналіз і корекція емоційної взаємодії та прогнозування наступної з урахуванням аналізу попередньої.

3. Критеріями дидактичної емоційної взаємодії виступили: когнітивний, що включає знання, вміння і навички дидактичної емоційної взаємодії "вчитель-учень"; емоційно-поведінковий, який віддзеркалює характер емоційної взаємодії між викладачем і студентами (емоційно-особистісний, емоційно-вибірковий, емоційно- ситуативний, емоційно-негативний стилі) крізь призму поведінкових установок; мотиваційний, тобто мотивація навчання (негативне, байдуже, позитивне ставлення) і пізнавальна активність студентів (високий, показовий, інертний інтерес до навчання). Вищевказане дозволило визначити рівневу характеристику дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент”. За результатами констатуючого етапу експерименту було встановлено, що у студентів як експериментальних, так і контрольних груп домінує “низький” і “середній” рівні сформованості дидактичної емоційної взаємодії. Високий рівень дидактичної емоційної

взаємодії було виявлено у 7% студентів експериментальної групи, середній - 43,7% і низький 49,3% (в контрольній групі - відповідно у 6%, 45,5%, 48,5% студентів).

4. Відповідно до системного підходу організації дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент” було створено експериментальну модель, що включала: мету, суб'єктів, зміст, етапи, технології, результат дидактичної емоційної взаємодії. Означена модель виступила як своєрідне джерело набуття педагогічної інформації про процес, що досліджується, та педагогічні умови, які забезпечують його позитивну динаміку. Змістовим аспектом методики реалізації створеної моделі виступила теоретично обґрунтована система знань про специфічні емоції навчальної діяльності, емоційну культуру, сутність емоційної взаємодії у процесі навчання, методів і прийомів її організації, формування відповідних практичних умінь та навичок. Процесуальна сторона здійснювалася за допомогою використання особистісно орієнтованих технологій, методів і прийомів організації емоційної дидактичної взаємодії.

5. Доведено, що педагогічними умовами, які забезпечують ефективність емоційної взаємодії „викладач-студент” у процесі навчання, є : поповнення змісту підготовки майбутніх педагогів теоретичними і практичними питаннями організації дидактичної емоційної взаємодії між викладачем і тими, хто навчається; використання особистісно орієнтованих технологій, методів і прийомів навчання, що забезпечують пізнавальну активність і позитивні емоційні стани студентів на заняттях; створення “ситуацій успіху” в навчанні студентів.

6. Реалізація розробленої моделі позитивно вплинула на дидактичну емоційну взаємодію „викладач-студент”, стимулювала процес оволодіння студентами необхідним об'ємом знань і вмінь, сприяла самоактуалізації особистості майбутнього фахівця. Результати прикінцевого етапу експерименту засвідчили, що в експериментальних групах високий рівень відтепер був у 26,8% майбутніх учителів (у контрольних 10,6%), середній - у 53,5% студентів (у контрольних відповідно 51,5%), низький - у 19,7% (у контрольних 37,9%).

7. Дослідження дозволило констатувати такі тенденції у процесі здійснення дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент”: ситуативна тривожність студентів збільшується при низькій оцінці емоційного та поведінкового компоненту діяльності викладача; існує залежність між оцінкою студентів діяльності викладача і самооцінкою викладачами стилю своєї діяльності; пасивність тих, хто навчається, обумовлена невмінням викладачів враховувати емоційні стани студентів, будувати заняття з використанням можливостей емоційного фактору у взаємодії; застосування особистісно орієнтованих технологій навчання сприяє розвитку емоційної сфери і професійному становленню студентів, що знаходить вираження у підвищенні рівня мотивації до навчання і пізнавальної активності, у сформованості педагогічних умінь щодо реалізації емоційних чинників у процесі дидактичної взаємодії.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні технології побудови емоційної взаємодії у процесі навчання людей різних вікових категорій; засобів і шляхів організації дидактичної емоційної взаємодії; вивченні емоційної взаємодії

“викладач-студент” у позааудиторній роботі ВЗО.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Гапійчук І.М. Дидактична емоційна взаємодія як психолого-педагогічна проблема // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського: 36. наук. пр. - Вип. 3. - Одеса, 1999. - С. 30-35.
2. Гапійчук І.М. Впровадження модульного навчання як умова емоційної взаємодії між викладачем і студентами: методологія та теорія // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // 36. наук, пр./ Редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. - Київ - Вінниця: ДОВ Вінниця, 2000. - С.324-327.
3. Гапійчук І.М. Діагностика дидактичної емоційної взаємодії “викладач- студент” у сучасному класичному університеті // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського: 36. наук. пр. - Одеса, 2002. - Вип. 11-12. - С. 162-167.
4. Зарішняк І.М. Шляхи створення „ситуацій успіху” студентів через особистісно орієнтоване навчання // Наука і освіта.-№5.-2002.-С.81-84.
5. Зарішняк І.М. Зміст дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент”, основні характеристики і функціональні можливості // Наука і освіта.-№6.-2002,- С.55-59.
6. Гапійчук І.М. Використання кейс стаді як умова забезпечення суб’єкт- суб’єктної взаємодії “викладач-студент” // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка.-№ 1, 2000.-С. 55-60.
7. Гапійчук І.М. Дидактичні технології емоційної взаємодії у підготовці майбутніх викладачів // Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. - Вінниця, 2000. - Вип.3. - С. 73-77.
8. Гапійчук І.М.Педагогічні умови підготовки майбутнього викладача до емоційної дидактичної взаємодії // Наукові записки: 36. наук. ст. Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.-К.: НПУ, 1999.-Ч.34.-С.37-44.
9. Гапійчук І.М. Виховання емоційної сфери студентів при використанні нових форм взаємодії в системі “викладач-студент” // Теорія та практика виховної роботи в студентському колективі: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.-Одеса: ОКФА, 1997.-Ч.2.-С. 149-150.
10. Гапійчук І.М.Зарубіжна література як засіб виховання гуманістичних цінностей в учнів професійно-технічних закладів // Концепція гуманізму в становленні та розвитку професійної освіти: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 1-2 жовтня 1997 р.- Одеса: Астропринт, 1998.-С. 57-64.
11. Гапійчук І.М. Психолого-педагогічні умови організації позитивної емоційної взаємодії “викладач-студент” в учбовому процесі // Матеріали Першої міжнар. конф. “Наука і освіта-98”. - Том 20. - Дніпропетровськ: Наука і освіта. - 1998.-С.884.
12. Гапійчук І.М. Дидактична емоційна взаємодія як умова розвитку пізнавальних здібностей дітей // Професійна творчість: проблеми і пошуки: 36. наук. пр. - Вип. 16. - 4.1. - Київ-Запоріжжя, 1999. - С. 43-48.

13. Гапійчук І.М. Дидактичні технології емоційної взаємодії суб'єктів навчального процесу // Університетська педагогічна освіта як шлях гуманізації суспільства: Матеріали доповідей міжнар. наук.-практ. конф. 21-23 квітня 1999 р. - Ч. II. - К.: КНЕУ, 1999. - С.22-26.

14. М.Гапійчук І.М. Емоційна культура майбутнього вчителя як необхідний компонент виховання // Матеріали Третьої Міжнар. наук.-практ. конф. “Проблеми національного виховання в системі неперервної освіти”. - Чернівці, 1999. - С. 215- 217.

15. Гапійчук І.М. Підготовка студентів до дидактичної емоційної взаємодії “учитель-учень” // Безперервна педагогічна практика студентів як первинна форма їх професійної практичної підготовки: 36. матеріалів Всеукр. наук.-метод. конф. - Вінниця: “УНІВЕРСУМ - Вінниця”, 1999.- С. 117-119.

16. Гапійчук І.М. Взаємодія викладача і студента під час проведення мозкової атаки // Матеріали звітної наук. конф. професорсько-викладацького складу факультету РГФ, присвяченої 135-річчю ОДУ. - Одеса: Латстар, 2000. - С.157-159.

17. Гапійчук І.М. Труднощі міжособистісної взаємодії між викладачем і студентами в структурі навчально-виховного процесу // Виховна робота у вищих навчальних закладах: симбіоз нового і традиційного: 36. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2001. - С.201-205.

18. Гапійчук І.М. Особистісно-діяльнісний підхід як умова суб'єкт-суб'єктної емоційної взаємодії “викладач-студент” // Актуалізація ідей антропоцентризму в умовах реформування загальноосвітньої і вищої школи. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. - Секції I, II. - Полтава, 2001. - С.98-102.

19. Гапійчук І.М. Стратегія і тактика конструктивної дидактичної взаємодії учителя з учнем // Охорона дитинства. Дитяче право: теорія, досвід, перспективи. Матеріали конф., присвяченої 80-ій річниці від дня заснування державного показового Дитячого містечка ім. З Комінтерну в Одесі: 36. наук. пр. - Одеса: Юридична література, 2001, -С. 173-176.

20. Гапійчук І.М. Емоційна культура майбутніх педагогів як умова дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент”, „учитель-учень // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах (теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді).-36. наук. пр. - Київ: Пед. думка, 2000.-Кн.2.-С. 306-312.

21. Якубовська О.М., Гапійчук І.М. Основи дидактичної емоційної взаємодії. Навчально-методичний посібник до спецкурсу. -Вінниця: Велес, 2001.-108 с.

Гапійчук І.М. Педагогічні умови емоційної взаємодії „викладач-студент” у процесі навчання у класичному університеті.-Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти. - Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) імені К. Д. Ушинського, Одеса, 2003.

У дисертації досліджено проблему емоційної взаємодії між викладачем і студентами у процесі навчання в умовах класичного університету; уточнено поняття “дидактична

емоційна взаємодія”. Визначено критерії, показники прояву та рівневу характеристику емоційної взаємодії „викладач-студент” у процесі навчання у класичному університеті; розроблено спецкурс “Основи дидактичної емоційної взаємодії”. Обґрунтовано й експериментально апробовано модель реалізації позитивної дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент” у класичному університеті. Встановлено, за яких педагогічних умов ця модель може бути реалізована у процесі вузівського навчання майбутніх фахівців. Розроблено методика організації дидактичної емоційної взаємодії „викладач-студент в умовах класичного університету на прикладі підготовки фахівців педагогічного напрямку.

Ключові слова: дидактична взаємодія, дидактична емоційна взаємодія, педагогічні умови, особистісно орієнтовані технології навчання.

Гапийчук И.Н. Педагогические условия эмоционального взаимодействия “преподаватель-студент” в процессе обучения в классическом университете. — Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 - теория и методика профессионального образования. - Южно-Украинский государственный педагогический университет (г. Одесса) имени К. Д. Ушинского, Одесса, 2003.

Диссертация посвящена научно-педагогическому осмыслению проблемы эмоционального дидактического взаимодействия „преподаватель-студент и педагогических условий его реализации в процессе обучения в вузе.

В первом разделе “Теоретические основы дидактического эмоционального взаимодействия “преподаватель-студент”” осуществлён анализ научно-педагогической литературы, отражающей современное состояние проблемы педагогического, дидактического, эмоционального взаимодействия; уточнены ключевые понятия исследования; раскрыта специфика эмоционального дидактического взаимодействия “преподаватель-студент”, осуществлена диагностика эмоционального дидактического взаимодействия “преподаватель- студент” в современном классическом университете. Эмоциональное дидактическое взаимодействие “преподаватель-студент” рассматривается в работе как сложный феномен, пронизывающий весь процесс обучения в целом. Компонентно-структурный анализ понятия “ эмоциональное дидактическое взаимодействие “преподаватель-студент”” даёт основание считать, что под ним следует понимать целенаправленный процесс, который отображает взаимную эмоциональную активность и взаимообусловленность действий преподавателя и студентов в совместной учебной деятельности с обязательным установлением обратной связи, а также непосредственных и опосредованных эмоциональных взаимодействий субъектов.

Целостный анализ исследуемого понятия позволил констатировать, что сущность эмоционального дидактического взаимодействия проявляется в отношениях, общении, влиянии, а его проявлением выступает стиль, среди которого мы выделяем: эмоционально-

личностный, эмоционально-избирательный, эмоционально-ситуативный и эмоционально-отрицательный.

Во втором разделе “Реализация педагогических условий, обеспечивающих эмоциональное дидактическое взаимодействие “преподаватель-студент”” описана экспериментальная система, её содержание.

условия функционирования в высшей школе четвертого уровня аккредитации, освещены теоретические и практические аспекты уровневой характеристики феномена, который исследуется. Основу развёрнутой характеристики соответствующего уровня составляет детализация каждого из установленных критериев: когнитивного, эмоционально-поведенческого, мотивационного.

Целью формирующего эксперимента было выяснение степени эффективности разработанной модели эмоционального дидактического взаимодействия «преподаватель-студент». В ходе исследования было установлено, что условиями, обеспечивающими эффективность осуществления данного процесса, являются следующие: пополнение содержания подготовки будущих преподавателей теоретическими и практическими вопросами организации эмоционального дидактического взаимодействия «преподаватель-студент»; использование лично ориентированных технологий, методов и приемов обучения, которые обеспечивают познавательную активность студентов на занятиях и положительные эмоциональные состояния; создание «ситуаций успеха» в обучении студентов.

В процессе исследования значительное место отводилось модульному спецкурсу «Основы дидактического эмоционального взаимодействия». Теоретическая часть спецкурса была направлена на овладение студентами системой знаний о специфических эмоциях учебной деятельности, эмоциональной культуре, сущности эмоционального взаимодействия в процессе обучения, методов, приемов и форм организации эффективного эмоционального дидактического взаимодействия. Практическая часть курса предвидела непосредственное формирование у студентов соответственных практических умений и навыков, развитие эмоциональной выразительности, формирование синтеза субъектных характеристик, связанных с эмоциональной сферой. Процессуальная сторона реализации спецкурса осуществлялась с помощью использования лично ориентированных технологий, методов и приемов организации эмоционального дидактического взаимодействия. Через создание «ситуаций успеха» в обучении студентов обеспечивался лично-деятельностный подход и создавался благоприятный эмоциональный климат, доверие и открытость во взаимодействии.

Анализ результатов исследования свидетельствует, что по всем установленным критериям показатели экспериментальных групп значительно выше контрольных, что подтверждает эффективность предложенной экспериментальной модели.

Ключевые слова: дидактическое взаимодействие, эмоциональное дидактическое взаимодействие, педагогические условия, лично ориентированные технологии обучения.

Gapiychuk I.M. Pedagogic conditions of emotional interaction „teacher- student” in study process in classic University.-Manuscript.

The Dissertation for a Kandidat Degree in Pedagogical Sciences, Specialty 13.00.04 -theory and methods of professional education. K.D.Ushynsky South-Ukrainian state pedagogical university (Odessa), Odessa, 2003.

In dissertation it investigated the problem of emotional interaction between teacher and students in study process in conditions of classic university; it is specified the term “didactic emotional interaction”. The criterions, indexes, signs and level characteristics of emotional interaction in subsystem “teacher-student” in study process in classic university are defined; the special course “Fundamentals of Didactic Emotional Interaction” is developed. It is studied and experimentally approved a model of realization of positive didactic emotional interaction „teacher-student” in classic university. It is determined according to which pedagogic conditions this model can be realized in the process of higher school learning of future specialists. The pedagogic technology of realization of didactic emotional interaction „teacher-student” in classic university taking the example of specialists in pedagogy training is developed.

Key words: didactic interaction, didactic emotional interaction, pedagogic conditions, personality-oriented pedagogic of study

Рис. 1.2. Модель дидактичної емоційної взаємодії “викладач-студент”